

Josip Mrnjavac

Utjecaj grčkog votivnog epigrama na ciklus »Votiva« Rajmunda Kunića

Ljubav prema klasiци izvire iz svakoga stiha poznatog pisca hrvatskog latinizeta Rajmunda Kunića. Zasluge za to pripadaju zacijelo životnim okolnostima koje su uvelike oblikovale njegov rad. Prije svega njegovo hrvatsko, dubrovačko podrijetlo, potom život u Rimu, pripadnost crkvenoj redovničkoj zajednici te ljubav prema umjetnosti i znanju spojile su se u vremenu koje je njegovalo brigu za klasične pisce i vrijednosti. Sve je to pobudilo u Kuniću toliku ljubav prema klasiци da je postao njezin gorljivi sljedbenik i promicatelj. Iz ovakve bogate osobnosti moglo je proisteći epohalno djelo kao što je prijevod Homerove *Ilijade* s grčkoga na latinski jezik, koji mu je još za života priskrbio neizmjereno poštovanje suvremenika.

Iako je Kunić poznat prije svega po svojoj prevodilačkoj djelatnosti, njegov književni rad ne može se svesti samo na prevođenje. Tomu u prilog govori i činjenica o golemoj rukopisnoj ostavštini originalnih radova. Na žalost za života nije puno objavljivao, a djela su mu ostala u rukopisnom obliku razasuta kako u samostanskim knjižnicama tako i u privatnim bibliotekama njegovih prijatelja. Prijateljavanje će imati jednu od glavnih pokretačkih snaga u njegovu spisateljskom stvaralaštvu. Iz druženja s mnogim poznatim suvremenicima iz svijeta umjetnosti, kulture, crkvenog i aristokratskog života nastat će brojne prigodne pjesme. Aktivno članstvo u rimskim književnim akademijama poticalo ga je na neumorno pjesničko stvaranje i prevođenje. Razgovori i prijateljavanje s obitelji Marije Pizzelli inspiriralo ga je za brojne prigodne epigrame, a posebno za najveći hrvatski ljubavni kanconijer na latinskom jeziku nazvan *Liber carminum ad Lydam*. U kojoj su mjeri Kunićeви radovi originalan doprinos svjetskoj književnosti, o tome će se sud moći preciznije dati nakon što se detaljno istraži i obradi cjelokupni njegov opus.

U ovom će radu biti riječi o jednome malenom dijelu Kunićeve ostavštine, koja se nalazi sačuvana u Arhivu Male braće u Dubrovniku u rukopisu pod brojem *AMB 1156*. U tom rukopisu nalazi se zbirka oko 3600 epigrama koji su podijeljeni u devet cjelina. Zasebnu cjelinu toga rukopisa čini skupina od 22 epigrama pod nazivom *Votiva*. Kunićevo zanimanje za epigram kao književnu vrstu bilo je prisutno od njegovih prvotnih književnih pokušaja. Stoga i ne čudi da se nije odrekao pisanja epigrama do kraja svojega života. Sudjelovao je aktivno u društvenom životu, tako da mu je epigram izvrsno poslužio za opjevavanje raznoraznih prigodnih situacija.

O tome da mu je epigram bio omiljena književna vrsta, svjedoči i njegov prijevod grčkih epigrama sabranih u zbirci *Anthologia Planudea*. Među prevedenim epigramima također se nalaze i votivni epigrami. Motivi iz *Grčke antologije* i svakodnevnog života Rima glavna su vrela iz kojih je Kunić crpio teme za svoje originalne epigrame.

Cilj je ovoga rada razmotriti utjecaj grčkoga epigrama na Kunićevu skupinu *Votiva*. U prvom dijelu sažeto će biti prikazan Kunićev životni put i književni rad. Drugi dio rada govori o književnoj povijesti epigrama s posebnim naglaskom na nadgrobne i zavjetne epigrame te o njegovim značajnim predstavnicima, s kratkim uvidom i u ulogu epigrama u nastavnoj praksi. U trećem dijelu detaljnije se prikazuju epigrami Kunićeva ciklusa *Votiva*, te se dovode u usporedbu s grčkim votivnim epigramom.

I. Životni put i književni rad Rajmunda Kunića

I.1. Rimski Dubrovčanin

U Dubrovniku je niknuo i počeo pupati, a u Rimu je sazrio i procvao. Ovako bi se ukratko mogao sažeti životni put Rajmunda Kunića¹. Rodio se u Dubrovniku 24. siječnja 1719. godine od oca trgovca Stjepana Kunića iz Ošljega u Dubrovačkom primorju i majke Margarite Gallani, rođene Dubrovkinje. Otac mu je rano umro te je cjelokupnu brigu o njegovu odgoju preuzela majka. Usadivši u svojeg sina početne sjemenke pobožnosti i težnju za znanjem i umjetnošću, poslala ga je na daljnji odgoj u isusovački kolegij (*Collegium Ragusinum*) u Dubrovniku.² Bila je to svojevrsna gimnazija koja je imala pet razreda, a glavni joj je predmet bio latinski jezik. Učenici su usvajali također znanja iz grčkog jezika, gramatike i retorike. Isusovci su poučavali čak ne samo da nauče čitati i razumijevati tekstove na klasičnim jezicima nego da se osposobe i za pisanje i razgovaranje na tim jezicima, prije svega na latinskome, jer su se na njemu održavala sva predavanja.³ U ovakvu okruženju Kunić je zavolio klasične jezike, što je presudno utjecalo na njegov književni rad. Zavolio je i isusovački način života i odlučio krenuti stopama Ignacija Loyole. To su bile dvije nove okolnosti koje su snažno djelovale na njegov rad i obilježile cjelokupni njegov život: pristup isusovačkoj zajednici i odlazak u Rim. Velik dio tema njegova književnog opusa imat će poticaj u njegovu vjerskom životu i rimskoj svakodnevnici.

U Rim je stigao 1734. i u njemu je doživio konac svojega života. Najprije je morao studirati filozofiju i teologiju na središnjem isusovačkom učilištu (*Collegium Romanum*) da bi mogao biti zaređen za svećenika 1750. U međuvremenu šest je godina proveo kao *magister* poučavajući grčki jezik u Fermu, a retoriku u Città di Castellu i Firenzi.⁴

Ovo jedino izbjivanje iz Rima dodatno ga je obogatilo susretom s umjetnošću čiju je privlačnost i draž na poseban način osjetio u Firenzi.⁵ Iz druženja sa znanstvenicima i umjetnicima crpiti će dio svojeg umjetničkog nadahnuća. Među njegovim prijateljima

¹ U latinskoj verziji *Raymundus Cunich/Cunichius*; arkadsko ime u latinskoj inačici *Perelaus Megarides*, a u talijanskim inačicama *Perelao Megaride* i *Perelao Megarense*; usp. Martinović I., »Kunić, Rajmund«, u: *Leksikon hrvatskih pisaca*, autor koncepcije Nemeć, K., ur. Fališevac, D., Nemeć, K., Novaković, D., Školska knjiga, Zagreb 2000., str. 410.

² Usp. Tosius, J., *De vita Raymundi Cunichii commentariolum*, In typographio Paleariniano, Romae 1795., str. I.

³ Usp. Maixner, F., »Život i rad Rajmunda Kunića«, u: *Rad JAZU* 96, Zagreb 1889., str. 115-116.

⁴ Usp. Martinović I., n. dj., str. 411.

⁵ »Nema sumnje, da je taj veleznameniti grad sa svojim obilnim riznicama umjetnina što plastike što slikarstva, to sje-dište velikih umova i pjesnika moralo silno djelovati na intelektualni razvoj Kunićev, te u njem još življe buditi smisao za znanost i umjetnost, ter mu čistiti i oplemenjivati srce i um, pa mu takodjer usavršivati nazore i ukus za razne grane ljudskoga umjenja [...] No uza sve to ne može biti sumnje, da uza sve te silne nove dojmove, što mu ih je pružala Firenza, nije zaboravio na svoje mile Grke i Rimljane.« Maixner, F., n. dj., str. 116.

ma bili su najznačajnije ličnosti toga vremena: pjesnici, znanstvenici, filozofi, glazbenici, slikari, kipari, crkveni prelati i gospoda iz plemićkog okruženja kojima je posvetio velik broj svojih epigrama.⁶ Povratkom u Rim predaje retoriku mladim isusovcima, a od 1765. godine i na učilištu *Collegium Romanum*. Ukinućem isusovačkog reda 1773. ovo učilište dobiva novu crkvenu upravu, a Kunić ostaje na njemu i uz retoriku počinje predavati grčki jezik sve do svoje smrti.⁷

Članstvo u dvjema rimskim pjesničkim akademijama ima zacijelo posebno mjesto u životu i književnom radu Rajmunda Kunića: akademiji *degli Arcadi*⁸ i akademiji *degli Occulti*, u kojima je mogao prezentirati svoja djela. Akademija *degli Arcadi* osnovana je u čast švedske kraljice Kristine u drugoj polovini sedamnaestoga stoljeća. Naime, za svojega boravka u Rimu ona je pozivala u svoje društvo učenjake i pjesnike te se u tom krugu raspravljalo o znanstvenim i umjetničkim temama. Nakon kraljičine smrti ovo je udruženje nastavilo sa svojim radom njegujući prije svega poeziju. Tako su članovi ove akademije mogli biti samo pjesnici, pjesnikinja i osobiti prijatelji pjesništva. Svaki je član uzimao grčko ili latinsko ime, a sastanke su održavali na Janikulu u Parazijskom gaju. Redovito je svoje stihove iznosio u javnim nastupima i *Perelaus Megarides*, kako je bilo Kunićevo arkadsko ime. Teme su mogle biti raznolike, a najčešće su to bile prigodne pjesme.⁹

Akademija *degli Occulti*¹⁰ bila je pjesničko društvo koje se bavilo prije svega prevoditeljskom djelatnošću. Predstojnik joj je u Kunićevo vrijeme bio velik zaštitnik znanosti i umjetnosti Baltazar Odescalchi. Sastanci ove akademije održavani su u njegovoj palači izvan Rima i u presudnoj su mjeri utjecali na Kunićeve prepjeve s grčkoga na latinski jezik, osobito na prijevod *Ilijade*.¹¹

Sastanci i druženja s rimskom gospodom plemićkog roda imali su značajan utjecaj na Kunićev rad. Osobito se to odnosi na obitelj Marije Pizzelli s kojom je Kunić bio posebno vezan. Iz toga odnosa proistekao je i najopsežniji ljubavni zbornik hrvatskog latinizma *Ad Lydam*.¹² U ovim krugovima kretali su se i drugi ugledni Dubrovčani, Kunićevi suvremenici i prijatelji, poput Staya, Boškovića i Zamanje. Oni su se pomagali i na taj način svjedočili svoju pripadnost istom kraju. Iako je Kunić proveo život izvan domovine, kod njega je bio prisutan osjećaj domoljublja. Kao primjer može poslužiti pjesma *De laudibus Ragusae patriae suae*, u kojoj on ljubi svoj rodni grad i njime se ponosi, posebno zbog njegove slobode, te obrazovanosti i ugladenosti njegovih stanovnika.¹³

⁶ Usp. Knezović, P., »Rajmund Kunić pjesnik i prevodilac«, u: *Isusovci u Hrvata*, Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija Isusovci na vjerskom, znanstvenom i kulturnom području u Hrvata, ur. V. Horvat, Zagreb 1992., str. 346.

⁷ Usp. Martinović I., n. dj., str. 410.

⁸ Po uzoru na ovu akademiju kasnije će Dubrovčani osnovati *Akademiju Ispraznih*, usp. Vratović, V., *Povijest svjetske književnosti*, knjiga 2, Mladost, Zagreb 1977., str. 464.

⁹ Usp. Maixner, F., n. dj., str. 117-120.

¹⁰ Knezović navodi da joj je Kunić bio jedan od osnivača, vidi Knezović, P., n. dj., str. 346.

¹¹ Usp. Maixner, F., n. dj., str. 121.

¹² Usp. Prosperov Novak, S., *Povijest hrvatske književnosti*, Golden marketing, Zagreb 2003., str. 148.

¹³ Gledaš sad vrletni Srđ, o stranče, i Dubrovnik, eno: Ponad litica, gle, malen se digao grad. Malen, al divna sloboda neprestano u njemu cvate,

Kunić je pisao svoja djela isključivo na latinskom jeziku, i to u vrijeme u kojem su već mnogi autori pisali na svojim materinskim jezicima. Neki u tome vide manjak domoljublja, odnosno »žrtvovanje malog hrvatskog jezika latinskom«¹⁴, ali je važno i razmotriti okolnosti u kojima je živio Kunić i na temelju njih prosuditi da je latinski jezik njegova vremena još uvijek prevladavajući jezik u komunikaciji među učenim ljudima, sredstvo kojim se moglo komunicirati s ostalim dijelovima Europe.¹⁵

Rajmund Kunić preminuo je nakon duge bolesti 22. studenoga 1794. godine u Rimu. Pokopan je u bazilici Dei SS Apostoli.¹⁶ Ocjenu životnog puta ovoga velikoga pjesnika izrekao je Franjo Maixner ovim riječima: »Život Rajmunda Kunića nije niti s daleka bio onako mnogostran niti promjenami i vanjskim događajima onako bogat kako u našega Rugjera Boškovića [...] Tako burnu životu raznoliki smjer Kunićevih nauka nije dao prilike, nego je život njegov bio više skroman i jednostavan i reč bi omeđen na mirnu čeliju samostansku, na učionu i učenike, na drugovanje s nekoliko izabranih prijatelja i štovatelja znanosti i umjetnosti i nada sve na ozbiljne nauke i potanko izučavanje grčkih i rimskih pisaca. Samo tako pošlo mu je za rukom, te je stekao uz veliku univerzalnu obrazovanost tako tačno i obsežno znanje staroklasičkih literatura i takvu eleganciju latinskoga stila, da čitajući njegove spise gotovo zaboraviš, da imaš pred sobom pisca 18. vieka, nego ti se čini, da su to originalni spisi klasičke drevnosti same.«¹⁷

1.2. Prevoditelj i originalni autor

Promatrajući cjelokupan Kunićev opus, stječe se opravdan dojam da je on veoma opsežan i raznovrstan. Kolika je njegova vrijednost do sada se nitko nije usudio pozdano prozboriti iz jednostavnog razloga što nažalost još uvijek njegova djela nisu u potpunosti obrađena. Tomu je pridonijela činjenica da je samostalno rijetko izdavao svoja djela, a poslije smrti književna ostavština nalazila mu se na različitim mjestima, odnosno pripadala je različitim osobama.

Kunićevu književnu djelatnost čine originalno stvaralaštvo i prevođenje, a njegov autorski opus dijeli se na prozu i poeziju. Najranije njegovo djelo koje se može datirati jest elegija *Ad amicū in Illyrico prope Epidaurum rusticantem* koju je sastavio kao devetnaestogodišnjak, dakle vjerojatno 1738. Do kraja svojega života nije prestao pisati ostavljajući iza sebe na tisuće stihova. U originalno stvaralaštvo od poezije u Ku-

Uzorni građani tu umjetnost njeguju sved.
Sva mu je uljudba italskoj ravna, i muževa slavni
Njegovih tako je duh, kao i italskih, gord.
Svega u obilju ima, i vješti u jedrenju ljudi
Njegovi stizahu čak na sam crnomorski žal.
Sve, što u zemljama stranim se rađa, to rodi u krilu
Njegovom, građani svi posvuda diče se tim.

Preveo Nikola Šop u: *Antologija svjetske lirike*, uredili: Slavko Ježić i Gustav Krklec, Kultura, Zagreb 1956., str. 138.

¹⁴ Usp. Prosperov Novak, S., n. dj., str. 149.

¹⁵ »Kamo sreće, da je tada, kada su Kunić i Zamagna živjeli, ideja narodnosti bila onako zaokupila svijet, te nadahnjivala veleume, kako to vidimo jedno stoljeće kasnije: možda bi nas oni bili nadarili prievodima na materinskom svom jeziku.« Maixner, F., n. dj., str. 134.

¹⁶ Usp. Tosius, J., n. dj., str. XXIII.

¹⁷ Maixner, F., n. dj., str. 114.

nićev opus ulaze: elegije, epistole, pjesme u heksametu (*carmina*), hendekasilapske pjesmice i brojni epigrami, a od proznih djela govori, dvije uvodne rasprave te zabilješke i komentari uz prijevode. Dio govora čuva se u Arhivu Male braće u Dubrovniku, njih pet, a trinaest govora u Arhivu isusovačkog reda u Rimu.¹⁸

Ukupan broj elegija u njegovu originalnom opusu iznosi 47 od kojih je 21 tiskana a 26 netiskanih. Pisao je elegije kad bi se obraćao uglednim suvremenicima u vezi s nekom književnom temom ili kad bi ga nadahnuo neki sakralni ili didaktički motiv. U njima se očituje metrička dotjeranost elegijskog distiha.¹⁹ Napisao je 14 pjesama (*carmina*) u heksametrima s nabožnim i didaktičkim temama. U njima se nazire utjecaj Vergilijevih ekloga, što je razumljivo u kontekstu talijanskog klasicizma ili, kako ga se često naziva, »perioda Arkadije«, koji je zbog velikog pjesničkog umijeća na poseban način cijenio Vergilijeve ekloge. Od tih pjesama svojom alegorijom izdvaja se pjesma *De laudibus S. Aloysii Gonzagae sub nomine Daphnidis idyllium* u kojoj sv. Alojzije kao uzor krepovna čovjeka i sveca postaje novi pastir Daphnis u novoj Arkadiji. U 13 poznatih epistola upućenih suvremenicima uglavnom su prisutne teme iz književnosti, a vidljiv je utjecaj Horacija.²⁰

Najpoznatiji dio originalnog Kunićeva književnog stvaralaštva jesu epigrami. Blizu 4000 epigrama čini njegovu epigramatsku ostavštinu. Teme je crpio iz cjelokupnog života Rima i iskustva prevođenja epigrama iz Grčke antologije. Oznaka *epigrammata* za ovaj opus pristaje uz njihovu narav ako se ona shvati u izvornom grčkom smislu pod kojim se podrazumijevalo sitnije pjesme različita sadržaja i tendencije.²¹ Sve su ove pjesme napisane u elegijskom distihu na besprijekornom latinskom jeziku, koji je pohvalio i slavni talijanski dramatičar Vittorio Alfieri rugajući se istodobno njihovu, kako je smatrao, neznatnom sadržaju: »Šteta što Kunić ovako lijep latinski jezik upotrebljava na takve uzgrednosti.«²² Premda među njima ima možda i slabije uspješnih pjesama, ipak je nepravredno sve njegove epigrame smatrati ništavnim. Ispravnijim mi se čini zaključak D. Novakovića da je Kunić pisao »predobrim latinskim u vremenu koje je bilo preslabo zainteresirano da honorira takvu vrlinu.«²³

Njegov sjajni latinski izraz došao je do izražaja još više u njegovim prijevodima grčkih antičkih pjesnika na latinski jezik. Ispravno je procijenio da je sve manje ljudi poznavalo grčki jezik te je nastojao približiti im, u duhu neoklasicizma, grčko književno blago prenoseći ga na rašireniji latinski jezik. U traktatu *Operis ratio*, prilogu svojega famoznoga prijevoda *Ilijade*, iznio je svoje viđenje prevoditeljske djelatnosti: *non solum eadem sed etiam eodem modo* – zauzeo se za prevođenje u kojemu do izražaja dolazi *ne samo isto*

¹⁸ Usp. Knezović, P., n. dj., str. 346.

¹⁹ Usp. Martinović I., n. dj., str. 411.

²⁰ Usp. Knezović, P., n. dj., str. 347.

²¹ U Radeljinom dubrovačkom izdanju Kunićevih epigrama iz 1827. pod naslovom: *Raymundi Cunichii Ragusini epigrammata nunc primum in lucem edita* (Ragusii typis Antonii Martecchini) epigrami su razdijeljeni u devet knjiga na sadržajnoj osnovi pri čemu se jasno nazire bogatstvo tema i opseg pjesnikova zanimanja: I. Epigrammata sacra; II. Epigrammata votiva; III. Epigrammata moralia; IV. Epigrammata encomiastica; V. Epigrammata satyrica; VI. Epigrammata ludicra; VII. Epigrammata varia; VIII. Epigrammata sepulcralia, et lugubria; IX. Epigrammata ad Lydam, Lydaeque familiam.

²² Usp. Prosperov Novak, S., n. dj., str. 148.

²³ Usp. Novaković, D., »Kunićevi prijevodi iz Grčke antologije«, u: *Kolo*, 1/1996, Zagreb, str. 83.

nego i na isti način. Sačuvati, dakle, vjernost prepjeva ne samo na razini smisla izvornika nego i na razini estetskog doživljaja, temeljno je njegovo opredjeljenje.²⁴ No, zadnju riječ u njegovim prijevodima ima etička kategorija pa i po cijenu da se neki »nemoralni« tekst izostavi iz prijevoda s ciljem da čitatelj uoči etički potencijal izvornoga teksta. Na ovaj način Kunić se postavlja poput antičkog prevoditelja, uzimajući sebi slobodu da pojednostavljuje, reducira, pa čak i polemizira s izvornim tekstom, ponekad mijenjajući njegovo značenje. To proistječe iz autorove samosvijesti da pravi prevoditelj konkurira izvornom autoru. Čini se da je Kunić jedan od posljednjih pjesnika koji si je u duhu neoklasicizma slobodno mogao priuštiti takvo shvaćanje prevoditeljske djelatnosti.²⁵

Kronologiju nastanka pojedinih prevedenih uradaka nemoguće je posve točno odrediti, ali se mogu pratiti sabrana izdanja. Prvi prijevod 46 epigrama izašao je kao dodatak Zamanjinoj knjizi *Echo libri duo* izdanoj u Rimu 1776., pod nazivom *Selecta Graecorum carmina versa Latine*. Godine 1771. u Rimu je i samostalno izašao prijevod većeg broja epigrama, svrstanih u osam tematskih odjeljaka, pod nazivom *Anthologica sive Epigrammata Anthologiae Graecorum selecta Latinis versibus reddita*. Ondje se nalaze prepjevi 499 epigrama različitih grčkih autora. Ista je zbirka ponovno tiskana u Mlecima 1784., pa još dva puta u Reggio 1823. i 1827. god. U ovim prijevodima primjetan je odjek neoklasicističkog duha u kojem se Kunić vidio kao najmlađi dotjerivač u dugom nizu suradnika na zajedničkom poslu, a ne nužno kao inovator. Stoga ne čudi da je, dobro poznajući prijevodnu tradiciju, ponekad koristio gotovo identične ili malo izmijenjene sintagme svojih prethodnika Auzonija, Sabea, Morea i drugih.²⁶

Širinu njegove prevoditeljske sklonosti pokazuju prijevodi Teokritovih idila, Kalimaha, Homerovih himni i Ezopovih basni. Ipak, dvanaestogodišnji rad na metričkom prijevodu *Ilijade* na latinski jezik uzdigao ga je među velikane njegova vremena.²⁷ Prijevod je objavljen 1776. godine pod naslovom *Homeri Ilias Latinis versibus expressa*, a u njemu se nalazi 3000 heksametara više nego što ih ima u Homerovoj *Ilijadi*. Svoju *venustas* gradio je na vergilijanskim temeljima, što i sam potvrđuje u posveti svojem meceni Baltazaru Odescalchiju.²⁸ Već će naredne godine Dubrovčanin Bernard Zamanja slijedit primjer svojega učitelja Kunića i izdati prijevod *Odiseje* na latinski jezik. Njihovi su prijevodi bili tako kompatibilni da su ih mnogi smatrali djelima istoga čovjeka. Za svoj su rad dobili priznanje od svojih suvremenika, ali i ostavili neizbrisive tragove u povijesti europske književnosti.²⁹

²⁴ Usp. Martinović I., n. dj., str. 410.

²⁵ Kod Kunićeva pristupa prijevodu važnu ulogu ima opreka *lepor* : *veritas* kod izbora predloška, te *venustas* i *fides* kod dogotovljena prijevoda. Što treba prevoditi određuje se po kriteriju *lepor* : *veritas*, a kako prevoditi određuje se po kriteriju *venustas* : *fides*. Kada se mora odlučiti za jedan od ovih kriterija radije bira *veritas* i *venustas*. O tome više vidi u: Novaković, D., n. dj., str. 76-83.

²⁶ Usp. isto, str. 60-61.

²⁷ »Da naš Kunić nije ništa drugoga uradio nego tako krasnom i upravo klasičkom latinštinom preveo Homerovu *Iliadu*, to bi si već time pribavio dično mjesto među najučenijimi muževi svoje struke, ali njegove zasluge sižu i dalje.« Maixner, F., n. dj., str. 113.

²⁸ Usp. Knezović, P., n. dj., str. 352-353.

²⁹ Usp. Prosperov Novak, S., n. dj., str. 149.

II. Epigram u klasičnoj književnosti

Epigram svoj postanak, poput tragedije, ima zahvaliti grčkoj kulturnoj i književnoj baštini. Ona ga je stvorila, oblikovala, njegovala i nesebično predala u ruke svim ljubiteljima kratkog, jezgrovitog ali nadasve dosjetljivog izražavanja. Ove svoje prepoznatljive osobine epigram je sačuvao od antike do naših dana.³⁰

II.1. Razvojni put epigrama

Prvotni sačuvani arhaiski natpisi u stihu u kojima se mogu nazrijeti počeci epigramatskog pisanja datiraju iz 8. st. pr. Kr. Bili su to natpisi na nadgrobnim stelama ili natpisi na predmetima određenima za posvetu bogovima.³¹ Kod Feničana su zamijećeni slični natpisi na grobovima i zavjetnim posudama, ali za razliku od grčkih natpisa nisu pisani u stihu. Pretpostavka je da su Grci uz alfabet preuzeli i ovaj fenički izričaj, davši mu svoj formalni okvir u stihu.³²

U obliku heksametra napisan je i najstariji pisani trag antičkog dijalekta s početka 8 st. pr. Kr. na Dipilskoj vazi, čiji sadržaj kazuje da će dotična vaza pripasti najboljem plesaču. Nestorov vrč, pronađen na Ishiji (Južna Italija), nešto je mlađi natpis napisan u jampskom trimetru, nepravilna početka i združen s dva heksametra u kojemu se nalazi motiv starca Nestora iz *Ilijade*. Natpisi sastavljeni od jednog ili više heksametara pojavljuju se u velikom broju i tijekom 6 st. pr. Kr. prije svega u Korintu i kontinentalnoj Grčkoj pod utjecajem rapsoda. U Maloj Aziji, međutim, uočeno je da se epigram javlja u obliku distiha i tu je primjetan utjecaj elegije. Koja je točna veza među njima, može se samo naslućivati, a općenita je hipoteza da je elegija kao tužaljka za pokojnikom utjecala na nadgrobne natpise, te da je njezin religijski sadržaj korišten za posvetne natpise.³³

Prvotni epigramski natpisi bili su anonimni i njihova svrha bila je isključivo uspomena na pokojnika ili izricanje zavjeta, a namjena im je bila ne za javno recitiranje nego za privatno čitanje. Sam pisac epigrama nije isticao sebe niti svoje zasluge u natpisu. U onim epigramima u kojima se spomenik ili vaza obraćaju prolazniku ili bogovima ne odzvanja glas epigramatičara nego onoga koji je dao podići spomenik ili posvetiti dar.³⁴ Ovo svojstvo epigrama promijenit će se u helenističkom vremenu kad će se mnogi anonimni, prije svega uspjeliji epigrami pripisivati poznatim pjesnicima.

Važna oznaka epigrama jest njegova kratkoća koju on ima zahvaliti svojoj prvotnoj namjeni.³⁵ Budući da su nadgrobne stele i zavjetni darovi imali ograničen prostor za

³⁰ Usp. Solar, M., *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb 2005., str. 142.

³¹ Natpisi su govorili o vlasništvu, daru ili onome tko je napravio posudu; npr. »Ja sam kiliks [posuda] Korakova«, »Ovo je vlasništvo Herpedidamovo«, »Ja sam pehar Tarijev«, itd.

³² Usp. »Epigram i njegov klasik« u: Marko Valerije Marcijal: *Epigrami*, prev. i prir. M. Bricko, Matica hrvatska, Zagreb 1998., str. 5-46 (str. 5, bilj. 1)

³³ Usp. Lesky, A., *Povijest grčke književnosti*, preveo Zdeslav Dukat, Golden marketing, Zagreb 2001., str. 178.

³⁴ Usp. Gutzwiller, K. J., *Poetic Garlands, Hellenistic Epigrams in Context*, University of California Press, London 1998., str. 11.

³⁵ Od svojih početaka epigram je imao dva različita postanka i dvije različite svrhe. Prva skupina epigrama odnosila se na upisivanje natpisa na vrčeve i vaze za koje se nije držalo važnim da traju vječno i koristili su se u posebnim društvenim okolnostima. Druga skupina, naprotiv, imala je u sebi nakanu da traje vječno i stoga su ti epigrami upisivani na trajne materijale poput kamena. Izniman način pisanja epigrama i ograničenja vezana uz materijal na kojem su pisani utjecali su na limitirani opseg i veličinu epigrama. Usp. Fantuzzi M. i Hunter R., *Tradition and Innovation in Hellenistic Poetry*, Cambridge University Press, Cambridge 2004., str. 283.

natpis, jasno ne baš velik, na taj su način utjecali na veličinu epigrama. Na malo prostora morala se izreći maksimalno sažeta, koncizna i jasna misao. Tako su na nadgrobnim stelama upisivana imena pokojnika, njihovo porijeklo, zavičaj, prepoznatljivije vrline te uzrok smrti, a na posvetnim darovima ime darovatelja i boga kojemu se prinosi posveta, ime umjetnika koji je sliku ili kip napravio, te razlog posvete. Ovi epigrami su jednostavni, bez tuge i boli zbog smrti i ograničavaju se na bitne danosti i okolnosti koje se žele priopćiti sadašnjem i budućem svijetu. Na njima se primjećuju odlike »arhajskog osmijeha«, a život dolazi do izražaja tek u trenutku razgovora s »prolaznikom«. Kao da stoje za njega i zahtijevaju da budu pročitani.³⁶

Kod nadgrobnih natpisa temeljni element u sjećanju na pokojnika bilo je bilježenje imena. Na Petosirisovu grobu³⁷ pisalo je: »izgovaranje čovjekovog imena označava njegov povratak među žive«. Ime se izostavljalo jedino u slučaju preminule novorođenčadi koja još nisu dobila ime, a pronađeno je nekoliko natpisa s izostavljenim imenima djece ili mladih osoba za koje se pretpostavlja da nisu u životu ništa vrijednoga ostvarili čega bi se imalo spominjati. Razvojem epigrama i u trenutku kad se elegijski distih ustaljuje kao temeljni epigramski metar, primjetno je sve češće izostavljanje imena pokojnika prvenstveno zbog metričkih razloga, pogotovo ako se ono nije moglo zamijeniti patronimikom ili porijeklom pokojnika. Ime se, međutim, dopisivalo na posebno mjesto tako da je spomenik bio podijeljen na dva dijela: metrički i nemetrički. Što se tiče posvetnih epigrama iz 6/5. st. pr. Kr., uočljivo je izostavljanje imena boga kojemu se dar posvećuje vjerojatno iz razloga što se ime boga moglo pretpostaviti iz hrama u kojemu je taj dar priložen. U zavjetnim epigramima *Palatinske antologije* gotovo se nikada ne izostavlja ime boga.³⁸

Sukob s Perzijancima u 5. st. pr. Kr. utjecat će i na razvoj epigrama. Epigram se sve više obraća prolazniku i poprima dijalošku formu, očekuje reakciju pa i upit od strane čitatelja. Sve se više nazire osobnost, pokojnika se heroizira u moralnom smislu, posebno njegovu spremnost na žrtvu za domovinu, a pod utjecajem tragedije počinje se iskazivati i bol za poginulima. Epigram polagano prestaje biti anonimn, pa čak i privatn, jer država sada naručuje od slavni pjesnika da pišu epigrame u spomen na poginule borce. Tako je Euripid napisao epigram poginulim grčkim ratnicima kod Sirakuze, a Ion sa Sama sastavio je epigram za posvetni dar koji je Lisandar položio u Delfima.³⁹

Helenistički period dat će ključni doprinos u očuvanju epigrama kao književne vrste i njegovu etabliranju u povijesno književno blago. Prvotna velika promjena do-

³⁶ Usp. Beckby, H., *Anthologia Graeca*, Buch I-VI., Ernst Heimeran Verlag, München 1957., str. 11-12.

³⁷ Ovaj se grob nalazi u Egiptu, u mjestu Tuna-el-Gebel, a vlasnik mu je bio svećenik Petosiris. Izrađen je u obliku hrama oko 300. godine pr. Kr. Dekoracije na ovom grobu ukazuju na miješani utjecaj grčkog i egipatskog načina dekoriranja. O tome više vidi: <http://www.minia.gov.eg/C1/hotels/Document%20Library/Tuna-El-Gabal6.pdf>, pogledano: 10/09/2010.

³⁸ U literarnim epigramima izostavljanje imena s nadgrobni epigrama vidljivo je u dva slučaja: kod nadgrobni natpisa na praznim grobovima pomoraca koji su izgubili živote na moru i tijela im nisu nikada pronađena, a bezimnost upućuje na strašnu gorčinu stradanja u moru, te nekoliko epigrama kod pjesnika poput Leonide i Antifila. Usp. Fantuzzi M. i Hunter R., n. dj., 292-303.

³⁹ Usp. Lesky, A., n. dj., str. 412.

godila se u samosvijesti autora epigrama da istaknu svoje ime, premda i sada većina stvarni epigramski natpisa ostaje anonimna.⁴⁰ Još je važnija činjenica da se epigrami odvajaju od nadgrobne stele i zavjetnog dara te postaju knjiški epigrami. Iako postoje paralelno uz knjiške i stvarni natpisi, ipak sve se više autora odlučuje okušati u pisanom epigramu. Stoga oni posežu za fingiranjem izvornih natpisa, preslikavajući na papir stvarni natpis ali uz izmišljene osobe. Bogatstvu izričaja doprinijela je važna novina, varijacija iste teme. Posebno je to važno za ovako kratku književnu vrstu kao što je epigram, jer je varijacija omogućila mnogim pjesnicima da se okušaju uni-jeti novine na već predloženu i obrađenu temu.⁴¹

Varijacije na različitu temu i fingiranje zavjetnih predmeta vidljivi su i na zavjetnom epigramu helenističkog doba. U arhajsko su se doba među aristokracijom osobito cijenili metalni predmeti koje se kao zavjetne darove međusobno izmjenjivalo u različitim prigodama poput gostoprimitstva, ženidbe, sportskih natjecanja, pokopa ili prinosenja žrtava. Svaki posvećeni objekt upućivao je na sam čin posvete. Ponekad se posveta predmeta funkcionalno mogla smatrati zamjenom za prinos žrtve. Prinosili su se različiti predmeti: tronožac, metalne zdjele, šipke za pečenje mesa, posude od zlata i bronce, zrcala, glazbeni instrumenti i drugo. Uz ime boga mogao se dodati i prikladan epitet koji je značio ugodan dar pohvale. Sama epigramatska zavjetna prošnja u najvećem broju slučajeva pojavljuje se u tri konvencionalna poetska oblika:

- apologetskom motivu – od boga se moli da bude naklon i ukloni nevolje
- molbeni motiv – moli se boga da prihvati zavjetni dar
- rekompenzacijski motiv – moli se boga da uzvrati nadoknadom za zavjetni dar.⁴²

Premda helenistički epigram unosi spomenute novosti u shvaćanju i odnosu prema epigramu, ipak je zaključak da su se nadgrobni i zavjetni epigrami držali staroga obrasca čak i kad su bili fikcija.⁴³

Epigramski izričaj bio je prikladan kako za izricanje ljubavi tako i za izricanje poruge. Simpozijско-erotični i skoptičko-rugalački epigrami pronašli su svoje mjesto među piscima i čitateljima epigrama. Prvi su zamijenili skolije, pjesme koje su se izmjenjivale nepravilnim redom među gostima na gozbama, ističući ljepotu mladića ili djevojke, a rugalački epigram iskazivao je šalu na račun nečijeg izgleda, profesije ili bilo kakva nedostatka. Predmet poruge mogao je biti novopečeni bogataš, netaleirani pjevač, ostarjela hetera i drugo.⁴⁴ Konačni je svoj oblik doživio u Marcijalovoj genijalnosti.

⁴⁰ Tako se u 4. st. Ion sa Sama ne libi istaknuti svoje autorstvo epigrama.

⁴¹ Npr. mnoštvo se epigrama piše na temu Mironove krave, koju je kipar tako izradio da se činila živa, što je mnogim pjesnicima pobudilo inspiraciju da daju svoj sud o tome djelu.

⁴² Usp. Joseph W. Day, »Interactive offerings: Early Greek Dedicatory Epigrams and Ritual«, *Harvard Studies in Classical Philology* 96, 1994, str. 37-74 (<http://www.jstor.org/stable/311314>, pogledano: 17/06/2010).

⁴³ Usp. Lesky, A., n. dj., str. 721.

⁴⁴ Usp. Diehle, A., *Griechische Literaturgeschichte von Homer bis zum Hellenismus*, Verlag C. H. Beck, München 1998., str. 314.

II.2. Promicatelji epigrama kroz književnu povijest

Već više puta spomenutu anonimnost, kao važnu odliku prvotnog epigrama, helenistički duh zamjenjuje jasnim isticanjem autorstva. Oslobodenje epigrama od navezanosti na nadgrobne stele i zavjetne predmete dalo je krila autorima da silno prošire raspon tema koje će obrađivati u prvenstveno knjigama namijenjenim epigramima. Bogatstvo varijacija i natjecanje u što dopadljivijoj obradi iste teme privlačilo je epigramatičare da se okušaju u ovoj književnoj vrsti. Uspjele i cijenjene epigrame, inače anonimne, književna je tradicija nekritički pripisivala glasovitim antičkim autorima tako da je veoma upitna autorska vjerodostojnost epigrama pripisanih Homeru, Aristotelu, Platonu ili Euripidu.⁴⁵ Simonidu s Keja (6/5 st. pr. Kr.), pjesniku elegija i korskkih pjesama, tradicija pripisuje glasoviti epigram na grobu palih Spartanaca u Termopilskom klancu. Ujedno ga se smatra prvim velikim epigramatičarem i promicateljem epigrama kao pjesničke vrste. Pripisivano mu je i mnoštvo drugih epigrama koji su svi služili svojoj prvotnoj svrsi, ali čini se da je od njih samo jedan autentičan.⁴⁶

Atički epigram procvao je prije svega u Ateni sredinom 5. st. pr. Kr. nakon ratova s Perzijancima, snažno ističući i hvaleći domoljublje iskazano u spremnosti pojedinca na žrtvu za domovinu. Pored ovakvog epigrama javlja se i klasicistički epigram koji se bitno razlikuje od atičkog epigrama. Klasicistički epigram napušta herojski ton a naglašava emocije, suosjećajnost te bliskost bogova ljudima. »Epitaf za Diona«, koji je pripisivan Platonu, dobar je primjer uvođenja osjećajnosti.⁴⁷

Bogata raznolikost helenističkog epigrama bila je posljedica tematike, ali i različitosti pojedinih pjesnika. Književni kritičari uočili su određene stilske razlike, te su pojedine stilove nazvali školama. Tri su glavne epigramske škole u koje se pojedine autore svrstava s obzirom na vrijeme i mjesto življenja, tematiku i stil pisanja: dorsko-peloponeska, jonsko-aleksandrijska te fenička škola.⁴⁸

Pjesnici dorsko-peloponeske škole uzimali su neznatne teme za svoje epigrame. Bivali su, dakle, teme iz prirode, svakodnevnog života, male ljude, djecu, životinje pa čak i igračke. Jednostavnim temama dodavali su rafinirani kičeni izraz. Kao glavni predstavnici ove škole ističu se Leonida iz Tarenta, Anita iz Tegeje i Nosida iz Lokride.⁴⁹

Jonsko-aleksandrijska škola razvila se na grčkom istoku početkom helenističkog razdoblja. Kod pjesnika ove škole zamjetan je urbani senzibilitet, a svoju spisateljsku energiju usmjeravaju na erotske, simpotičke i duhovne epigrame. Vino i ljubav su glavni izvori za njihove teme, a vjerojatno su preuzeti iz elegije. Najstariji predstavnik ove škole je Asklepijad sa Sama koji sebe prikazuje kao mladića koji se stalno zaljubljuje, pa bude ostavljen. Iskazuje ljudsku nemoć pred sudbinom. Kalimahove epigrame mnogi su smatrali ponajboljima, a tomu ide u prilog činjenica da mu je Marcijal u svojem epigramu dao pobjedničku palmu. Kao istaknutiji predstavnici ove ško-

⁴⁵ Usp. Bricko, M., n. dj., str. 6.

⁴⁶ Usp. Škiljan, D. (ur.), *Leksikon antičkih autora*, Latina&Graeca, Matica hrvatska, Zagreb 1996., str. 534.

⁴⁷ Usp. Beckby, H., n. dj., str. 12-20.

⁴⁸ Usp. Lesky, A., n. dj., str. 721.

⁴⁹ Usp. Beckby, H., n. dj., str. 20.

le navode se Posidip iz Pele i Hedil sa Sama, koji ostaju na tragu svojih prethodnika u izboru teme i urbanom senzibilitetu.⁵⁰

Najmlađa je po svom postanku fenička škola iz 2. st. pr. Kr. Velik utjecaj retorike primjetan je kod svih autora ove škole. Oni ne posežu za originalnim temama nego prenose tradiciju uz ogroman broj varijacija na istu temu. Varijacija se visoko vrednovala i uspoređivala s originalom. Na tri se načina pristupalo varijaciji: da se tema i struktura ponavljala, a druge se riječi koristile; da se ponavljao sadržaj, a mijenjala se struktura te da se samo uzima neki motiv iz prethodnog sadržaja. Antipatar iz Sidona najstariji je predstavnik ove škole, a po svojem pristupu pisanju epigrama bliži je peloponeskoj školi. Druga dvojica istaknutih autora ove škole svoje nadahnuće crpu iz aleksandrijske škole: to su Meleagar i Filodem, obojica iz Gadare.⁵¹

Stavljanje neočekivane i duhovite poente na kraj, što će postati jedno od ključnih obilježja epigrama, mnogi pripisuju Rimljaninu Marku Argentariju. Drugi su skloniji ovo generičko obilježje pripisivati grčkim piscima skoptičkih (rugalačkih) epigrama, Lukiliju i Nikarhu. Bez obzira na čiju stranu istina više priteže, sigurna je činjenica da je ovakva vrsta duhovitosti i dosjetljivosti proslavila i udijelila besmrtnu književnu slavu Marku Valeriju Marcijalu, čiji će se utjecaj protegnuti na pisce epigrama sve do suvremenog doba.⁵² Zacijelo su i mnogi drugi, u ovom kratkom pregledu nespomenuti epigramatičari dali svoj doprinos promicanju epigrama kao književne vrste. Među njima sasvim sigurno istaknuto mjesto ima i Rajmund Kunić.

II.3. Epigram u nastavnoj praksi Rajmunda Kunića

Koliko je spisateljska djelatnost obilježila životni tijek Rajmunda Kunića, toliko ga je pratila i uloga nastavnika i odgajatelja. Obje ove djelatnosti stopile su se u njegovu životu, utjecale jedna na drugu i poticale na napredovanje. Sve se to događalo pod okriljem isusovačkog načina poučavanja i odgajanja djece i mladih koji je dominirao velikim dijelom europskog prostora skoro dva stoljeća.⁵³ Kunić je od svojih prvotnih obrazovnih koraka pa sve do konca svojega života bio posve uronjen u ovaj način nastavne prakse. Ne ulazeći detaljnije u analizu cjelokupne nastavne prakse oblikovane pod utjecajem *Ratio studiorum*, osvrnut ću se kratko na procvat latinskog epigrama u 18. stoljeću koji su potaknuli istaknuti isusovci, među koje se ubraja i Rajmund Kunić.

Isusovci su preuzeli od humanističkih pedagoga ideju o dvostrukoj koristi epigrama: kao prijevodnih predložaka i modela za kompozicijske vježbe. Stoga su epigrame smjestili u retorički dio svojega programa. Osim toga isusovci su otprije otkrili u epigramu velik

⁵⁰ Usp. isto, str. 25-34.

⁵¹ Usp. isto, str. 34-38.

⁵² Usp. Bricko, M., n. dj., str. 10.

⁵³ Radi se, naime, o osnivanju isusovačkog programa obrazovanja i odgoja utemeljenom na dokumentu iz 1599. godine *Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Iesu*. U njemu su izneseni temeljni principi obrazovanja i odgoja koji su vrijedili za sve škole koje je osnovala isusovačka redovnička zajednica. Brojne su škole diljem katoličke Europe imale isti plan i program djelovanja. Utjecaj ovih škola prekinut je ukidanjem isusovačke zajednice 1773. godine.

O tome više vidi: <http://www.bc.edu/libraries/collections/collinfo/digitalcollections/ratio/ratio1599.pdf>, pogledano: 31/8/ 2010.

didaktički potencijal te su na temelju Grčke antologije početkom 17. stoljeća starije izdanje Joannesa Sotera prilagodili kao školski udžbenik pod nazivom *Selecta epigrammata ex Florilegio et alia quaedam ex Veteribus Poetis Comicis potissimum Latino carmine conversa Graeca*. Korištenje epigrama u školske svrhe obnovilo je interes za latinski epigram tako da su najvažnijim priložima novovjekovnoj teoriji epigrama autori bili isusovci poput Jakoba Pontana, Antonija Possevina i Mathea Radera. Slijedom toga došao je i Huttonov zaključak da je procvat epigrama krajem 18. stoljeća bio »dugo pripreman« obrazovnom djelatnošću isusovaca i njihovih sljedbenika.⁵⁴

Kunić se već kao đak u nižoj gimnaziji susreo sa zahtjevom da latinski nauči ne samo razumijevati i prevoditi nego i aktivno primjenjivati u pisanju pjesničkih sastavaka. Za takve vježbe, kao i drugim učenicima, zasigurno su od velike važnosti bili epigrama zbog svoje kratkoće, jasnoće i zaokruženosti misli koju su prenosili. Nadalje, šaroliko mnoštvo tema, naravno pročišćenih pod utjecajem snažne redovničke discipline, privlačilo je đake da se prihvate učenja tuđih i pisanja vlastitih epigrama. Nisu se samo daci morali baviti epigramom, nego je to bila i dužnost nastavnika, pa tako i samoga Kunića, jer su i nastavnici morali aktivno surađivati s đacima u sastavljanju epigrama. U tome im je dosta pomagalo i prevođenje epigrama iz Grčke antologije na latinski, čemu svjedoči sam Kunić ističući da se dao na prevođenje *ingenii exercendi styliquo acuendi causa*.⁵⁵

Vjerujem da epigram može pronaći svoje mjesto i u današnjoj nastavnoj praksi klasičnih jezika. Možda neće moći, iz objektivnih razloga, povratiti svoj negdašnji sjaj kad su daci različite prigodne događaje iz učionice i svakodnevnog života prenosili u epigramski distih, ali mi se ipak čini da kroz samostalni pokušaj pisanja najosnovnijeg epigramskog uratka đaci mogu barem osjetiti dosjetljivost i oštromnost koju su posjedovali vrhunski epigramatičari. Za nešto više potrebno je »od naravi biti pjesnički nadaren«, kako o Kuniću piše Maixner.⁵⁶

III. Kunićev ciklus Votiva i klasična epigramatska tradicija

U novovjekovnom epigramskom stvaralaštvu konstantno se provlačila dilema kome dati prednost, grčkom ili Marcijalovom epigramu. Za razliku od Ivana Česmičkog koji je gorljivo pristao uz Marcijala, Kuniću su nedvojbeno grčki epigramatičari bili blaži, raznovrsniji i prihvatljiviji od Marcijala. Utjecaj Grčke antologije na Kunićevu žanrovsku svijest jasno je vidljiv iz usporedbe njegovih prepjeva epigrama s njegovim originalnim epigramima. Prijevodni epigrama izdani 1771. podijeljeni su u ove skupine: *Encomiastica, Satyrica, Moralia, Votiva, Sepulcralia, Lugubria, Ludicra* i *Varia*. Radeljino izdanje originalnih Kunićevih epigrama iz 1827. sadrži ove odjeljke: *Sacra, Votiva, Moralia, Encomiastica, Satyrica, Ludicra, Varia, Sepulcralia et Lugubria* i *Ad Lydam, Lydaeque familiam*. Primjetno je da su novitet prvi i zadnji odjeljak koji na simboličan način pokazuju krajnje točke Kunićeve inspiracije.⁵⁷

⁵⁴ Usp. Novaković, D., n. dj., str. 67-68.

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Maixner, F., n. dj., str. 117.

⁵⁷ Usp. isto, str. 84-85.

U središtu interesa ovoga rada nalaze se 22 epigrama iz skupine *Votiva*⁵⁸, kako su sačuvani u rukopisu AMB 1156 (iz Arhiva Male braće u Dubrovniku). Ovaj rukopis sadrži kako najveći broj okupljenih Kunićevih votivnih epigrama tako i uopće najveći broj okupljenih Kunićevih djela. U njemu se nalazi oko 3600 epigrama, netiskane elegije, poslanice, pjesme u heksametrima (*carmina*), hendekasilabi, parafraze, prepjevi s talijanskoga i neki prepjevi s grčkoga jezika. Da bi bio obuhvaćen cjelokupan Kunićev opus nedostaju mu još tiskane elegije, prepjev *Ilijade*, prepjevi grčkih epigrama iz Antologije, Teokritovih idila, Mimmerma i Tirteja te govori.

III.1. Sadržaj ciklusa »Votiva« Rajmunda Kunića

U rukopisu AMB 1156 zapisana su 22 votivna epigrama. Njihov se sadržaj može podijeliti na dvije cjeline: epigrama s kršćanskim adresatima i epigrama s drugim adresatima, većinom iz antičkog mitološkog okruženja. U prvu skupinu ubraja se 7 epigrama,⁵⁹ čiji su adresati Bog, Blažena Djevica Marija i sv. Petar, a drugu skupinu čini preostalih 15 epigrama. Svi su napisani u elegijskom distihu, a sveukupno je 160 stihova. Najkraći epigram napisan je u dvostihu, a najdulji sadrži 16 stihova. Najviše je epigrama, ukupno 6, napisano u šest stihova, zatim slijedi po pet epigrama s 8 i 4 stiha, dva epigrama s 10 stihova, te po jedan s 14 i 12 stihova. Ukratko će, slijedom redosljeda iz rukopisa, biti predstavljen svaki pojedini epigram.

U prvom epigramu Kunić pod svojim arkadskim imenom Perelaj moli za papu Pija VI. Molitva je upućena sv. Petru kojemu je Pio VI. nasljednik. Ono što pjesnik prinosi jest malo pjesama, ali to je ujedno i veoma vrijedan dar, jer njega neće uništiti zaborav ni protok vremena. Zauzvrat traži od sv. Petra da svojem nasljedniku Piu podari zdravlje, snagu i uspjeh. Za to je čak spreman kao pastir, koji podučava isusovačke đake i sudjeluje u akademiji Arkadiji, založiti svoj život.

Adresat drugoga po redu, a ujedno najduljeg epigrama jest rimska božica poljodjelstva, žitarica i žetve Cerera. Pjesnik na početku epigrama pozdravlja božicu dajući do znanja da cijeni njezinu ulogu majke hraniteljice i darežljive božice. Poznata su mu njezina dobročinstva u vezi sa zreloom žetvom, ali dvojba je oko kiše. Ona neprestano lije i stoga joj upravlja molbu da se napokon Sunce pojavi i sazrije klasove. Ako to učini, božica zaslužuje da primi dar – vijenac od zrelih klasova.

Treći epigram jest molitva preživjelog brodolomca. Neobičan je ton ovoga epigrama. Adresati su morski bogovi, ali u negativnom kontekstu. Pjesnik se, naime, obraća i drugim adresatima, svima onima koji namjeravaju jedriti, s negativnom porukom da ne vjeruju morskim bogovima. Očito se on sam uzdao u njih, ali nakon što je doživio brodolom, bijesan na neispunjen zavjet, predbacuje morskim bogovima da nisu ispunili svoju dužnost i zaštitili ga na putovanju. Za osvetu bogovima on upozorava druge da im ne vjeruju.

⁵⁸ U Grčkoj antologiji u VI. knjizi pod nazivom *Votiva* prikupljeno je 358 epigrama različitih autora, usp. Beckby, H., n. dj., str. 423-635; Kunić je iz te skupine preveo 34 epigrama koji su 1771. izdani u Rimu skupa s drugim prevedenim epigramima u zbirci *Anthologica sive Epigrammata Anthologiae Graecorum selecta Latinis versibus reddita*. Od autora najzastupljeniji je Leonida sa šest epigrama.

⁵⁹ Usp. Maixner, F., n. dj., str. 141.

Tema vječnog prijateljstva nalazi se u četvrtom epigramu. Dvojica prijatelja, Dafnis i Antigen,⁶⁰ podižu jednodušno žrtvenik Muzama da im one budu svjedocima i čuvarima trajnog prijateljstva. Muze su one koje trebaju kazniti eventualnu izdaju prijateljstva i to bacanjem krivca s tesalske gore Pind. One su simbol pjesničkog nadahnuća, kojim su obuzeta obojica prijatelja. No, primjetna je razlika u godinama, odnosno da se radi o starijem i mlađem pjesniku, učitelju i učeniku koji kroče istom stazom.

Molitva za pjesničko nadahnuće motiv je petoga epigrama. Adresat je Apolon, imenovan epitetom Feb. Molitelj je dječak Dorila koji prinosi bogu lovor i nastavlja dalje simbolički tražiti Pegazovu tekućinu i svete izvore iz kojih se napajaju pjesnici. Za uzvrat moli boga, zaštitnika pjesništva, da mu pomogne da postane jedan u nizu izvrsnih pjesnika.

Sljedeća dva epigrama obrađuju istu temu i sadrže molitvu za prikladnu budnost i san. Darovi su gotovo identični: u šestom epigramu daruje se od cvijeća mirisne kaline i purpurne ruže, a u sedmom makove, mlijeko i vino. Različiti su adresati koji trebaju ravnati budnošću i snom, to su božica Zora i bog San. Molitelji su također različiti, u prvom slučaju prijatelj Dafnis moli za prijatelja Damona, a u drugom pjesnik moli za sama sebe.

Osmi i deveti epigram imaju različite adresate, Apolona Feba i bogove, a osobe za koje se moli dolaze iz obitelji Marije Pizzelli nazvane Lida: u prvom epigramu moli se za njezina sina Petra, a u drugom mu se pridružuje sestra Violanta. Kunić je očigledno prijatelj s obitelji Pizzelli i kao takav brine se i moli za zdravlje njezinih članova. Iz prvog epigrama vidljivo je da je Petar Pizzelli glazbenik koji sklada pjesme i stoga je logično da je molitva upućena Apolonu, zaštitniku glazbenika. Bogu će se odužiti skladnim pjesmama, ako pomogne da Petar ozdravi od neimenovane bolesti. U drugom epigramu uz Petra spomenuta je i njegova sestra Violanta. Ton ovoga epigrama je zahvalan, jer su oboje ozdravili uz pomoć bogova kojima pjesnik uzvraća darovima. Primjetna je velika brižljivost i ljubav sestre prema bratu. Ona je toliko suživljena s njegovom boli da ju i sama proživljava, a kad je brat ozdravio, ujedno je i sama ozdravila.

Bolest i ozdravljenje prisutni su i u desetom epigramu. Pjesnik se moli za zdravlje pape Klementa XIII.⁶¹ No, neobični su adresati kojima iznosi svoje prošnje. Redom ih Kunić imenuje: albanski brežuljci s tvrđavom, hladna voda iz jezera i blagi vjetar, te ih moli da svojim blagotvornim djelovanjem okrijepe i ojačaju Papu. U središnjem dijelu ovoga epigrama pjesnik iznosi razloge zbog kojih adresati trebaju priteći u pomoć. Papa je, naime, ne samo drag građanima Rima nego i cijelom ljudskom rodu. Stoga će adresatima biti zahvalan kako grad Rim tako i cijeli ljudski rod, a i sam Papa ponovno će željeti posjećivati ovo mjesto, što također predstavlja veliku čast i dostojan uzvrat za primljeno dobročinstvo.

Simbolika stada, usnulih pastira Dafnisa i Melampa, grabežljivih vukova koji prije te jadnom stadu, nalazi se u jedanaestom epigramu. Spas od grabežljivih vukova može

⁶⁰ Obojica su pastiri i bukolski pjesnici, likovi koje često koristi Vergilije u svojim djelima.

⁶¹ Papa Klement XIII. (1758-1769) u svojem je papinskom mandatu snažno podržavao isusovačku zajednicu usprkos protivljenju europskih moćnika koji su zahtijevali njezino ukinuće. Razumljive su stoga pohvale kojima Kunić kao član isusovačke zajednice obasipuje ovoga Papu.

donijeti jedino San, kojeg pjesnik moli da obuzme i grabežljive vukove. Na taj način oni neće moći nauditi nezaštićenu stadu.

Dvanaesti je epigram sa svojih 14 stihova drugi po duljini u ovoj zbirci. Tematika je uzeta iz poljodjelskog života. Pjesnik se obraća vjetru Euru u polemičkom tonu. Zna da njemu pripadaju velike zasluge zbog kiše koju donosi suhoj zemlji i na taj način omogućuje da uspije sjetva. Ako se, međutim, kiša ne zaustavi na vrijeme, zasigurno će donijeti štetu usjevima. Stoga je potrebna prava mjera za koju pjesnik moli. Sve što je prekomjerno, pa makar bilo dobro, može donijeti štetu. Prava mjera jest ta da u vrijeme sjetve treba vladati blagi vjetar Zefir. Lijep je završetak epigrama i način na koji pjesnik ističe kontrast dobro-štetno:

Venisti nulli non gratus; gratus abito;

*Perdet longa tuum jam mora promeritum.*⁶²

Ruđer Boškoviću⁶³ posvećen je trinaesti epigram, i to kao zahvala Bogu zbog njegova ozdravljenja od teškog čira. Pjesnik zahvaljuje Bogu u ime skupine prijatelja koji su već pomišljali da im je prijatelj na samrti, ali ih je iskreno obradovala vijest o njegovu ozdravljenju.

O prijateljstvu govori i sljedeći epigram. Prijatelj Menalka prinosi tamjan i čisto vino božici Dobroj Pameti koja rasvjetljuje zablude uma i srca da pomogne njegovu prijatelju Tirsidu. On se, naime, pod stare dane zaljubio u Polu, a prijatelj Menalka misli da je to luda i isprazna ljubav koju božica može spriječiti tako da prosvijetli pamet zaludenom prijatelju.⁶⁴

Petnaesti epigram, posvećen papi Piju VI. i petogodišnjem razdoblju njegova vladanja, nastao je 1779.⁶⁵ S obzirom na okolnosti u kojima se našao Kunić kao pripadnik isusovačkog reda nakon njegova ukinuća 1773.⁶⁶, lakše se mogu objasniti veliki hvalospjevi koje Kunić upućuje Papi. Hvalospjevi Papi ističu se gotovo u svakom stihu, primjerice:

Cui non quinque annos, at saecula quinque peracta

*Esse putat, quisquis tot benefacta videt;*⁶⁷

Uz tolike Papine zasluge pjesnicima ne preostaje ništa drugo nego da mu požele dug život.

⁶² *Svakome si došao drag; drag i otiđi; dugi boravak*

Već će ti upropastiti tvoju zaslugu.

⁶³ Ruđer Josip Bošković (1711-1787), poznati dubrovački znanstvenik, predavao je do 1759. godine matematiku na isusovačkom Rimskom kolegiju, tako da je bio profesor svom mlađem redovničkom kolegi i sugrađaninu Rajmundu Kuniću. O tome više vidi u: Gortan V. i Vratović V., *Hrvatski latinisti II.*, pisci 17-19. stoljeća, Matica hrvatska, Zagreb 1970., str. 309-313.

⁶⁴ Menalka i Tirsid također su imena siciljskih pastira preuzeta iz bukolske poezije.

⁶⁵ Papa Pio VI. (1775-1799) postao je, dakle, papa nakon što je ukinut isusovački red 1773. Morao se obvezati da tijekom svojega mandata neće ponovno oživljavati taj red.

⁶⁶ Nakon ukinuća isusovačkog reda Kunić je odbio ponudenu katedru na sveučilištu u Pisi te je kao običan svećenik ostao u Rimu gdje je bio profesorom retorike i grčkog jezika na Rimskom kolegiju. Više vidi u: Gortan V. i Vratović V., n. dj., str. 436.

⁶⁷ *Tkogod vidi tolika dobročinstva, misli za njega da je proživio*
Ne pet godina, nego pet stoljeća;

Uz sljedeći epigram stoji natpis da je stavljen u epigramsku zbirku *Sacra* pod brojem 34, a treba ga prebaciti u *Votiva*. Epigram se obraća Djevici Mariji u zahvalnom tonu. Putnik Imeris izbjegao je sve opasnosti mora, vjetrove, stijene i uspješno se vratio kući. Kao zahvalu za sretan povratak postavio je Gospin kip u mramoru. Ista je tema prisutna i u sedamnaestom epigramu. Adresat je Majka Božja koja se štuje na ulazu vile Floridiane. Ovaj put sam Kunić zahvaljuje Gospi na pomoći, jer ga je spasila kad se prepaogledavši rogove bijesnoga bika. Svoju zahvalu svjedoči spomen-pločom.

Osamnaesti je epigram lijep primjer molitve iz pastirskog života upućen poljskim bogovima. Foloja daje simboličke darove, koji su se obično prinosili: kolače Pali⁶⁸, cvijeće Nimfama, trs Bakhu, s jednostavnom molitvom koju su oni mogli ispuniti: da bude mnogo mlijeka gospodaru, da stadima bude dovoljno vode, a Foloji mnogo slatkoga vina.

Uz devetnaesti epigram nalazi se dopisana bilješka da to nije Kunićev epigram, nego da treba pogledati votivne epigrame u Grčkoj antologiji.⁶⁹ U naslovu epigrama, »Nisin zavjet Pafjanki«, u produžetku je dodano objašnjenje »to jest Venerik«. ⁷⁰ Ovaj se epigram nalazi na prvom mjestu među posvetnim epigramima u VI. knjizi Grčke antologije, a pripisan je Platonu. Kunić ga je skratio za dva stiha uz dodatne preinake. Promijenio je ime hetere koja zavjetuje zrcalo Pafjanki iz *Lais* u *Nisa*, a izostavio je i opis mladića koji su je u velikom broju posjećivali dok je bila mlada. Ostala je poruka:

*Nisa dico speculum hoc Paphiae, quod me ipsa videre
Qualis sum nolo, qualis eram nequeo.*⁷¹

Originalni grčki tekst glasi:

Ἡ σοβαρὸν γελάσασα καθ' Ἑλλάδος, ἢ τὸν ἐραστῶν
ἕσμὸν ἐνὶ προθύροις Λαίς ἔχουσα νέων,
τῇ Παφίῃ τὸ κάτοπτρον, ἐπεὶ τοίῃ μὲν ὀραῖσθαι
οὐκ ἐθέλω, οἷη δ' ἦν πάρος, οὐ δύναμαι.

U dvadesetom epigramu, kod kojeg također stoji dodatak da ga treba pribrojiti u votivni ciklus, a zapisan je i među *Sacra* pod brojem 44, Kunić moli Djevicu Mariju da sačuva njegove spise od zavidnih ljudi i zaborava. Posvećuje joj svoje »oruđe« – pisaljku kao dragu svojinu kojom je napisao mnoštvo pohvala njoj u čast. Ne moli ni za što drugo, nego da te pohvale ostanu sačuvane dugo vremena što će, dakako, biti nagrada i samom pjesniku.

Molitva za zdravlje Violante, uz dodatak »Pizzelli«, tema je dvadeset prvog votivnog epigrama. Od podataka razabiremo da je djevojka oboljela od groznice. Pjesnik hvali njezinu ljepotu dostojnu Nimfi, kojima se i obraća za pomoć i Violantino ozdravljenje.

⁶⁸ Pales je starorimski bog (poslije božica) pastira i uzgajivača stoke. Ne zna se pouzdano kada je postao božica čiji su blagdan Rimljani slavili 21. travnja kao svetkovinu Pariliju. Poljodjelci su tada temeljito čistili staje, odimljivali ih sumporom i kitili zelenim grančicama. Pastiri su palili slamu, tjerali preko nje stoku i na kraju sami preskakivali preko vatre. Bio je to praznik očišćenja. O tome više vidi u: Zamarovský, V., n. dj., str. 255.

⁶⁹ »Non est Cunichii. Vide inter votiva in Anthol. Graecor.«

⁷⁰ »Nisae votum ad Paphiam (id est Venerem)«

⁷¹ *Ja, Nisa, posvećujem ovo zrcalo Pafjanki jer ne želim samu sebe gledati
Kakva sam sada, a ne mogu vidjeti kakva sam bila.*

Kao zahvalu za danu pomoć Kunić obećava sastaviti pjesmu u čast Nimfi. Iz ostatka epigrama doznajemo da je Violantin brat Petar Alojzije vrsni skladatelj, koji će uglazbiti Kunićevu pjesmu, a Violanta je iznimna pjevačica ugodna glasa koja će tu prigodnu pjesmu otpjevati nakon ozdravljenja.

Posljednji je epigram zavjetna molitva pastira Koridona Haritama⁷² za skladan i ugodan glas. Znajući za njihovu dražesnost i brigu za ljepotom, Koridon im prinosi vijenac od proljetnog cvijeća i slatki med u košnicama. Zauzvrat moli od njih da mu podare slatkoću glasa i tečnost pjesama koje bude pjevao uz svirale tako da nijedan drugi pjevač ne bude bolji od njegova slatkog glasa.

Sadržaj ove zbirke od 22 votivna epigrama upućuje na šarolikost tema kojima se Kunić bavi. Pojedini epigrami sugeriraju da je birao teme iz svakodnevnih životnih prilika, prije svega molitve za ozdravljenje određenih ljudi, molitve za uspjeh ili zahvalne molitve, a ostale je teme varirao na temelju epigrama iz Grčke antologije. Kakav je utjecaj ona imala na Kunićevu zbirku, nastojat će se pokazati u nastavku rada.

III. 2. Kunićeva posebnost i utjecaj grčkog votivnog epigrama

Kunićeve zavjetne epigrame može se tematski razvrstati u dvije skupine: u jednoj bi bili epigrami u kojima se eksplicitno navodi ime stvarne osobe za koju se moli ili pak pjesnik moli za sebe, uglavnom s kršćanskim predznakom, a u drugoj epigrami u kojima se javljaju teme i likovi preuzeti iz antičke tradicije. U prvim pjesnik moli za zdravlje i sreću dragih osoba (Ruđera Boškovića, pape Klementa XIII. i Pija VI., Petra i Violante Pizzelli), što se uz kršćanske adresate može smatrati Kunićevom posebnosti i novinom u odnosu prema grčkim votivnim epigramima, ili za sretan završetak nekog poduhvata. Pjesnik se obvezuje na stanovitu žrtvu ili zahvaljuje zavjetnim darom za primljeno dobročinstvo.⁷³ Među ove epigrame mogu se ubrojiti: 1, 8-10, 13, 15-17, 20 i 21. Svojom kompozicijom prva skupina ne razlikuje se od druge skupine u koju idu ostali epigrami: 2-7, 11, 12, 14, 18, 19 te 22.

Druga je skupina epigrama sadržajem i oblikom usklađena s votivnim epigramima iz Grčke antologije. Uglavnom su to vrlo uspjele imitacije, no Kunićeva je osobitost što se u njima poslužio alegorijom, odnosno što je, prema nekim tumačenjima, kao član Arkadske akademije u kojoj su članovi nosili grčka i rimska imena, pod konvencionalnim imenima u ovim votivnim epigramima zapravo govorio o stvarnim osobama svojega vremena s kojima je on bio u nekom odnosu.⁷⁴ O kojim se točno osobama radi teško je reći, ali zacijelo su i njegovi prijatelji mogli naslućivati tko se krije, na primjer, iza imena Dafnisa i Antigena kada se zaklinju na vječno prijateljstvo, tko je maleni Dorila koji teži postati dobar pjesnik i moli pomoć od Apolona, ili pak tko su prijatelji Menalk i Tirsid.

⁷² Harite ili Gracije su božice dražesti i ljepote, kćeri Zeusa i Okeanide Eurinome. Najčešće se spominju tri harite, ali se ponekad spominje i veći broj. Voljeli su ih i bogovi i ljudi. Bile su mile i ljubazne, potpomagale su i štitele druževnost i radost, trudile se uljepšati život i učiniti ga ugodnijim, a ljudima su činile razna dobročinstva. O tom više v. u Zamarovský, V., n. dj., str. 126-127.

⁷³ Usp. Maixner, F., n. dj., str. 141.

⁷⁴ Usp. isto.

Franjo Maixner drži da je Kunić u ovim pjesmama znao oponašati »pravi duh, karakter i cijeli epigramatički način grčkih votivnih pjesama antologije, da nam se gotovo ni ne čini, da čitamo moderna pjesnika, nego da nam se one malne prikazuju kao prijevodi grčkih originala.«⁷⁵ Kao što je već spomenuto u poglavlju o epigramu, grčki votivni epigram zadržao je svoju prepoznatljivu formu od svojeg nastanka, kroz he-lenistički period pa sve do Kunićeva vremena. Bitni elementi su zadržani, radilo se o stvarnim ili fingiranim epigramima, a to su ime darovatelja komu se nešto daruje, što se daruje i koji je razlog darovanja. Svi se ovi elementi nalaze u svakom epigramu ove zbirke što jasno pokazuje neupitni utjecaj grčkih votivnih epigrama na Kunićevu zbirku. U sljedećoj tablici donosi se analiza epigrama s jasno vidljivim bitnim elementima u svakom epigramu, iz koje je očit utjecaj grčkog votivnog epigrama na cjelovitu strukturu Kunićevih epigrama.

Broj epigrama	Ime darovatelja	Komu se daruje	Što se daruje	Razlog zašto se daruje
1.	Peralaus	Sv. Petru	Žrtvenik i pjesme	Za zdravlje pape Pija VI.
2.	Mi zajednica	Cereri	Zaslužena čast i klasni vijenac	Za dobru žetvu
3.	Ja brodolomac	Morskim bogovima	Zavjetna ploča	Za opomenu drugima
4.	Dafnis i Antigen	Muzama	Žrtvenik	Za dugotrajno prijateljstvo
5.	Dječak Dorila	Apolonu	Lovor	Za svoj pjesnički uspjeh
6.	Dafnis	Zori	Kaline i ruže	Za prijatelja Damona
7.	Ja Pjesnik	Snu	Makove, mlijeko i vino	Za budnost
8.	Ja Kunić/On Petar	Apolonu Febu	Pean i skladnu melodiju	Za ozdravljenje Petra
9.	Mi	Bogovima	Darove	Zahvala za ozdravljenje
10.	Grad, ljudski rod i papa Klement XIII.	Brežuljcima, vodi i vjetru	Zahvalu za dobročinstvo	Za ozdravljenje pape Klementa
11.	(Mi)	Snu	(Vjeru)	Za spas stada
12.	Mi	Euru	Bezbrojne hvale	Zahvala za dobročinstvo
13.	Mi	Bogovima	Zavjete	Za ozdravljenje
14.	Menalka	Dobroj Pameti	Tamjan i čisto vino	Molitva za Tirsida
15.	Pobožni pjesnici	Bogovima	Molitve	Zahvala za djela pape Pija VI.
16.	Imeris	Djevici Mariji	Kip u mramoru	Zahvala za spasenje
17.	Ja Kunić	Djevici Mariji	Spomen-ploču	Zahvala za spasenje

⁷⁵ Isto.

Broj epigrama	Ime darovatelja	Komu se daruje	Što se daruje	Razlog zašto se daruje
18.	Foloa	Pali, Nimfama i Bakhu	Kolače, cvijeće i trs	Dobiti mlijeka, vode i vina
19.	Nisa	Pafjanki – Veneri	Zrcalo	Nezadovoljstvo izgledom
20.	Pjesnik – Kunić	Djevici Mariji	Pisaljku	Za uspjeh svojega rada
21.	Kunić, Violanta	Nimfama	Pohvalnu pjesmu	Za ozdravljenje Violante
22.	Koridon	Haritama	Vijence od cvijeća i med	Za sklad ugodna glasa

Iz prikazane tablice primjećujemo raznovrsnost kako darovatelja i adresata tako i zavjetnih darova i razloga za zavjetovanje. Među darovateljima u pet slučajeva javlja se sam pjesnik kao darovatelj ili sudarovatelj. Zatim su prisutne različite pojedinačne osobe koje daruju dar za sebe ili za drugoga, a u pluralu se javlja kolektivno »mi« kao darovatelji ili »oni«. Adresati su očekivano također raznoliki, a prevladavaju antički bogovi u skladu s Kunićevom težnjom prema alegorizaciji i utjecaju grčkoga epigrama. Na temelju toga i konačne, stvarne, adresate trebalo bi potražiti u kristijaniziranom teološkom kontekstu u kojemu se mogu pronaći određene podudarnosti.

Prineseni zavjetni darovi uistinu su zanimljivi. Zapažamo materijalne darove poput spomen-ploče, kipa u mramoru, žrtvenika, zrcala i pisaljke; zatim prirodne plodove: cvijeće, lovor, kaline, ruže, mlijeko, vino, kolače, trs i med; te nematerijalne, duhovne darove: pohvalnu pjesmu, molitvu, zavjet, hvale, zahvalu i vjeru. Razlozi za prinošenje darova također su brojni i raznovrsni: od molitava za ozdravljenje, zahvala za ozdravljenje, molitava za prijatelja do molitava za vlastiti uspjeh.

Kunić je osim duha, karaktera i cijelog epigramatičkog načina pisanja votivnih epigrama iz Grčke antologije preuzeo i pojedinačne teme i strukturu epigrama. Već je spomenuto da je 19. epigram »Nisin zavjet Pafjanki« ustvari prerada prvoga votivnog epigrama iz Grčke antologije pripisanog Platonu. Navest ćemo još neke primjere.

Molitve za zdravlje, sreću, uspjeh ili zahvala za ozdravljenje bile su poznate grčkim epigramatičarima. Makij se moli Dionisu da mu pomogne u radu, a zauzvrat nudi kozu i kolač (A. P. IX, 403). Filip se obraća Artemidi s molbom da ukloni mrsku bolest od najboljeg njihovog zapovjednika. Ako božica to uradi, on joj obećava žrtvu od planinskog vepra (A. P. VI, 240). I Krinagora se moli za drugoga. On se, naime, zauzima kod Here i Zeusa za Antoniju, ženu Druza Germanika koja je u bolesti. No, ona nosi potomka slavne obitelji i važno je da ju bogovi ozdrave te tako razvesele njezina supruga, majku i svekrvu (A. P. VI, 244). Zbog Cezarova ozdravljenja Leonida iz Aleksandrije zahvaljuje nebeskom Zeusu i raduje se što mu je prineseno stotinu žrtava (A. P. IX, 352). Vrtlar Zamon daruje Prijapu darove za svoje zdravlje i za zdravlje svojega bilja (A. P. VI, 101), a Teodorida prinosi Febu pijetla i marcipan za četverogodišnjeg Krobila da mu pomogne da postane dobar i brižljiv za imanje (A. P. VI, 155). Ovaj tip

molitve prisutan je kod Kunića u onim votivnim epigramima u kojima se moli za svoje prijatelje ili zahvaljuje za njihovo ozdravljenje (1, 8, 9, 10, 13, 15 i 21).

Rad na zemlji i potreba za žitom uvjetovali su poseban odnos poljoprivrednika prema božici poljodjelstva Demetri. Stoga ne čude brojni pohvalni epiteti koje joj izriču epigramatičari. Ona je gospodarica brazda, plodonosna, bogata u gomilanju žita... Njoj se prinosi ponajprije žito zauzvrat obilnom urodu uz molitvu da sljedeći urod bude još obilniji (A. P. VI, 36). Nakon dobre žetve seljak obećava posvetiti svoj otupjeli srp (A. P. VI, 41). Prinosi se i bogatije darove za dobar urod kao na primjer ovcu, junicu, kolač (A. P. VI, 258), a i povrće (A. P. VI, 98). Nakon dugogodišnjega težačkog rada poljoprivrednik posvećuje sav svoj alat Demetri u znak zahvalnosti (A. P. VI, 104). Kunić je u svojem »Zavjetu Cereri« posve na tragu grčkih epigramatičara. Božici dodjeljuje već pripisane epitete uz dodatak da se pobrine za ravnomjernost kiše i sunca, što će omogućiti obilni urod žita.

Treći epigram, »Molitva brodolomca morskim bogovima«, ima gotovo identičan zaziv morskim bogovima kao i (Lukijanov) epigram iz Grčke antologije (A. P. VI, 164):

*Nereides, Neptune, Ino, Melicerta, deorum
Quidquid habent vasti caerulea regna maris;*

Grčki tekst:

Γλαύκῳ καὶ Νηρηϊῇ Ἴνοι καὶ Μελικέρτῃ
καὶ βυθίῳ Κρονίδῃ καὶ Σαμόθραξι θεοῖς

Grčka antologija obiluje brojnim epigramima koji govore o grobovima brodolomaca koji upućuju na opasnosti koje vrebaju na moru. Najčešće su opasnosti za brodove i mornare veliki valovi, loše vrijeme, tamna noć i podmukle stijene. Grčka antologija sadrži epigrame s različitim upozorenjima drugim mornarima: nalazimo uputu da se ne putuje po lošem vremenu u rujnu jer je more jako uzburkano (A. P. VII, 272); kad je jak vjetar i visoki valovi tada se ne može imati povjerenja niti u dugu niti u široku lađu (A. P. VII, 665); zanimljivo je očevo upozorenje sinu da je bolje biti zemljoradnik nego mornar: kao što mu je majka draža od maćehe tako neka mu bude draže kopno od mora, jer su puno veće opasnosti na moru (A. P. IX, 23). Zato se među mornarima jedva može pronaći nekoga sa sijedom kosom te se svima preporučuje baviti poslovima na kopnu jer oni omogućuju bezbrižniji i dugotrajniji život (A. P. VII, 650). Onima koji se unatoč svim opasnostima ipak odvaže ploviti upućene su lijepe želje za dobrim morem, povoljnim vjetrom, sigurnom plovidbom i dobrom srećom. (A. P. VII, 264; 269; 584).

U 11. epigramu prisutan je vječni dvoboj između grabežljivca, prikazanog u liku vuka, i nemoćnika, prikazanog u vidu nezaštićenog stada. Pastiri su vezani uz svoje stado ovaca, goveda ili koza. Oni uživaju u pjesmi frule, svježem mlijeku i cvjetnim vijencima (A. P. VII, 657). Među svojom opremom nose štap, torbu, nož i prate ih psi (A. P. VII, 763). Od bogova štiti ih ponajprije Pan, kojemu posvećuju grančicu zadjenutu kraj puta (A. P. VI, 37). No, njihovi su opasni protivnici vukovi. Oni ubijaju ovce (A. P. VII, 72), koze (A. P. IX, 432), ali i ljude (A. P. VII, 289): brodolomac Antej uspio je na malenoj dasci doplivati do obale, ali ga je tu zaskočio i ubio vuk. Slično je prošao i putnik koji je, naišavši na vukove, skočio u Nil. Time se nije uspio spasiti jer su vukovi

lukavom taktikom, držeći se za repove, plivali za njim i ubili ga. Češće se ipak događa da čovjek ubije vuka (A. P. VI, 262). Kunić u svoj epigram uvodi motiv sna, koji ponekad može biti čovjeku na štetu, ali također može utjecati i na protivnika.

Za grčke epigramatičare istočni vjetar Eur nosi sa sobom negativne konotacije. Nje ga se uglavnom okrivljuje za uništavanje brodova (A. P. VII, 636). On je zao jer ubija mornare, uništava brodove s cjelokupnim teretom (A. P. VII, 500). Nje ga se smatra crnim, mračnim i mrskim (A. P. VII, 273). Njegovi su udari hladni i teški (A. P. VII, 501). U 12. epigramu Kunić se obraća Euru kao onome koji donosi obilnu kišu i grmljavinu. To je potrebno ljudima i zemlji, ali ako se predugo zadrži donosi velike nevolje i teškoće ljudima jer uništava usjeve i plodove.

Sljedeći primjer koji upućuje na Kunićevu povezanost s Grčkom antologijom vidljiv je u 17. epigramu »Majci Božjoj koja se štuje na ulazu u vilu Floridianu«, koji opisuje kako se Kunić prestrašio rogova bika, a Majci Božjoj zahvaljuje za spas. Motiv borbe s bikom Kunić je možda preuzeo iz Erikijeva epigrama (A. P. VI, 255) u kojem pastir traži odlutalog bika i u sukobu s njim otkida mu rogove.

*Arcto hic in spatio deprensus torva minantis
Saeva bovis timui cornua Cunichius;
Atque tuo, Virgo, coleris quae proxima, casum
Effugi duri funeri, auxilio. ...*

Grčki tekst:

... αὐτὰρ ὁ βούτεω
ἀντίος ἐκ πλαγίων ἴεθ'· ὁ δὲ ῥοπάλω
γυρὸν ἀπεκράνιξε βοὸς κέρασ, ἐκ δὲ μιν αὐτὰς
ἀχράδος εὐμύκῳ πᾶξε παρὰ κλισίᾳ

Folijina molitva poljskim bogovima u osamnaestom epigramu uz neke izmjene imena i osoba napisana je po uzoru na grčki votivni epigram gramatičara Simona (A. P. VI, 158):

*Liba Pali, flores Nymphis, thyrsumque Lyaeo
Dat Pholoe; multum lac fluat ut domino,
Ut gregibus multae plenae de fontibus undae,
Multa sibi e pleno dulcia vina cado.*

Grčki tekst:

Πανὶ Βίτων χίμαρον, Νύμφαις ῥόδα, θύρσα Λυαίῳ,
τρισοδὸν ὑπ' εὐπετάλοις δῶρον ἔθρηκε φόβαις.
δαίμονες ἀλλὰ δέχοισθε κεχαρμένοι αὐξέτε δ' αἰεὶ
Πᾶν ἀγέλην, Νύμφαι, πίδακα, Βάκχε γάνος.

Posveta pisarskog pribora motiv je dvadesetog epigrama. Puno je primjera iz Grčke antologije u kojima do izražaja dolazi posveta pisarskog alata. Povezuje ih želja da se na kraju radnog vijeka pisar zahvaljuje bogovima na darovanom umijeću. U starosti slabe oči i ruke, što onemogućuje pisare da nastave sa svojim poslom. Najčešće pisari posvećuju svoj alat Hermesu (A. P. VI, 63) ili Muzama (A. P. VI, 62; 295). U alat se

ubrajaju olovka, šestar, ravnalo, tinta, spužva, olovne ploče, držač za pero, nožić ili za oštrenje pera. Kunić svoj književni rad posvećuje Djevici Mariji s molbom da mu sačuva barem ona djela koja je njoj posvetio.

Posljednji epigram iz Kunićeve skupine *Votiva* također sadrži elemente preuzete iz Grčke antologije. Ljepota Harita i njihova briga za lijepim stvarima vidljiva je u mnogim grčkim epigramima. One su dobre (A. P. XII, 181), vesele (A. P. XII, 2), vole cvijeće (A. P. VII, 600), trostruke (A. P. XI, 27), daruju milinu (A. P. XII, 122). Uz njih se veže med kao simbol pjesničkog nadahnuća. Zbog takvog se meda isplati riskirati život (A. P. VII, 622). Kad se još s medom poveže i mlijeko, to upućuje na čisti izvor detvet Muza iz kojeg se napio pjesnik Hesiod (A. P. VII, 55). I Sofoklo se hranio himetkim medom (A. P. VII, 36), kao i pjesnikinja Erina čije je maleno saće bilo ispunjeno medom Muza (A. P. IX, 190). Uz takve je darove pastir Koridon mogao zamoliti Harite da mu udijele slatkoću glasa i pjesme.

Uz pomoć ovih primjera može se zamijetiti presudan utjecaj grčkog epigramskog stvaralaštva na strukturu i način pisanja epigrama Rajmunda Kunića. Osim toga, u njima se nazire način i stil Kunićeve adaptacije grčkog epigrama u svoje originalne uratke a koji je posve u skladu s njegovim prevoditeljskim principom, prevoditi duh a ne riječi izvornika. Kod Kunića nije izostalo originalnosti koja je prije svega vidljiva u njegovu stilskom izražaju kako to sintetizira Vladimir Vratović: »Da u Kunića nema, ili bar nema prečesto, one udarne snage Marcijalova ili Katulova pera, sasvim je sigurno. Ali je također nedvojbeno da opći ton njegovih epigrama predstavlja i specifičnu vrednotu novine: nadmoćno majstorstvo jezika, ostvareno u sličicama epigramskog žanra koje naizgled površno dodiruju bezbroj tema i neizmerno mnogo detalja, fizičkih ili psiholoških, izbijajući iz njih iskru pjesničke uopćenosti ili zaokruženosti ugođaja ili topline ljudskog suosjećanja u pomalo prigušenim tonovima.«⁷⁶

Zaključak

Rajmund Kunić s pravom se ubraja u najveće pisce hrvatskog latinizeta osamnaestog stoljeća. Dovoljan razlog za ovakvu konstataciju jesu dva njegova znamenita djela: prijevod Homerove *Ilijade* na latinski jezik i ljubavni kanconijer *Ad Lydam*. Ako se tomu pribroje i druga djela iz različitih područja književnosti, dobit ćemo impozantan opus koji sam po sebi izaziva poštovanje prema tako plodnom i raznovrsnom autoru. Iz tog opusa na poseban način upada u oči brojka preko 3600 epigrama koji se nalaze u rukopisu AMB 1156 u Arhivu Male braće u Dubrovniku. Ona svjedoči o tome da je pisanje epigrama obilježilo Kunićev život od djetinjstva pa doslovno do smrti. Također je simbolički vratila Kunića u njegov rodni grad, kojeg se rado sjećao ali nažalost nije dugo u njemu boravio. Zbog životnih prilika veći dio života proveo je u Rimu. Upravo će iskustvo Rima, susreti i druženja s umjetnicima njegova vremena Kuniću omogućiti plodonosan iskorak i umjetnički izričaj. Davat će mu inspiraciju i poticaje za neprestani pjesnički izričaj prvenstveno kroz epigram. Uz to je Ku-

⁷⁶ Gortan V. i Vratović V., n. dj., str. 437.

nić spojio svoju klasičnu naobrazbu kojom su ga već od ranog djetinjstva u Dubrovniku zadojili isusovci. Oni su mu usadili početno aktivno i pasivno znanje klasičnih jezika, što je marljivi Kunić razvidno svojski prigrlio i razvijao do kraja svojega života tako da poput pravoga klasičnog pisca nije odustajao od klasičnog izraza, zapostavljajući svoj materinski jezik.

Svoje prijevode shvaćao je također u klasičnom duhu, smatrajući se nasljednikom i ravnopravnim suradnikom na istom djelu s izvornim autorom, ne plašeći se da će biti promatran u negativnom kontekstu. U tom smislu se i držao svojega prevoditeljskoga mota da treba prevoditi smisao teksta a ne doslovne riječi, jer tu se vidi originalnost i spretnost prevoditelja da prenese duh poruke, a ne da se ropski drži prijevoda.

Zbirka *Votiva* koja se kao druga knjiga nalazi u rukopisu AMB 1156 sadrži 22 votivna epigrama. Promatrajući ih u svjetlu antičkog votivnog epigrama može se zaključiti da se sve prije izrečeno o Kuniću kao autoru zrcali u ovim epigramima.

Analiza tekstova otkriva njegovu privrženost grčkom epigramu kojemu daje prednost pred Marcijalovim. Poznavanje grčke epigramske tradicije prenosi u svaki svoj votivni epigram tako da je u svakome moguće otkriti prepoznatljivu strukturu: tko prinosi zavjetni dar, kome se prinosi, što se prinosi i razlog zašto se prinosi dar. Mnoštvo tema stvarnih ili fingiranih pokazuje njegovu širinu, premda su mu neki prigovarali da se bavi tričarijama. Pojedine se teme možda mogu smatrati sitnicama, ali su u pjesničkom smislu veoma uspjele. Osim toga, Kunićev interes za ponekad neznatne detalje govori o njemu kao čovjeku koji ima oštrinu duha da to može zapaziti. S druge strane, teme poput molitava za ozdravljenje prijatelja, zahvale za ozdravljenja ili molitve za uspjeh kako vlastiti tako i tuđi upućuju na njegovu nesebičnost i osjetljivost za drugoga. Na mogući prigovor da se skrivao iza alegoriziranih imena može se jednostavno odgovoriti da su oni kojima su bile upućene ove pjesme zasigurno znali o kome se radi, jer su i sami živjeli u svojem »arkadskom« svijetu. Budući da su epigrami izašli iz tog zatvorenog svijeta, pokazali su svoju univerzalnu vrijednost koja je potekla iz antičkog iskustva i prelila se do naših dana. Zbog te univerzalnosti bilo bi dobro nastaviti otkrivati Kunićeva djela u cjelokupnom njihovom opusu.

Bibliografija:

Primarna literatura:

CIKLUS EPIGRAMA RAJMUNDA KUNIĆA *VOTIVA*, RUKOPIS 1156 U ARHIVU MALE BRAĆE DUBROVNIK

Sekundarna literatura:

BECKBY, Hermann, *Anthologia Graeca*, Buch I-VI., Ernst Heimeran Verlag, München 1957.

BRICKO, Marina, Marko Valerije Marcijal: Epigrami, Matica hrvatska, Zagreb 1998.

DAY, J. W., *Interactive offerings: Early Greek Dedicatory Epigrams and Ritual*, Department of the Classics, Harvard University, <http://www.jstor.org/stable/311314>, pogledano: 17/06/2010

DIEHLE, Albrecht, *Griechische Literaturgeschichte von Homer bis zum Hellenismus*, Verlag C.H. Beck, München 1998.

FANTUZZI M. i HUNTER R., *Tradition and Innovation in Hellenistic Poetry*, Cambridge University Press, Cambridge 2004.

GORTAN V. i VRATOVIĆ V., *Hrvatski latinisti II., pisci 17-19. stoljeća*, Matica hrvatska, Zagreb 1970.

GUTZWILLER, Kathryn J., *Poetic Garlands, Hellenistic Epigrams in Context*, University of California Press, London 1998.

KNEZOVIĆ, Pavle, »Rajmund Kunić pjesnik i prevodilac«, u: *Isusovci u Hrvata, Zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija Isusovci na vjerskom, znanstvenom i kulturnom području u Hrvata*, ur. V. Horvat, Zagreb 1992, str. 344-355.

LESKY, Albin, *Povijest grčke književnosti*, preveo Zdeslav Dukat, Golden marketing, Zagreb 2001.

MAIXNER, Franjo, »Život i rad Rajmunda Kunića«, u: *Rad JAZU 98 (1889)*, str. 85-153.

NEMEC, Krešimir (autor koncepcije); Nemeč, Krešimir, Fališevac, Dunja, Novaković, Darko (urednici), *Leksikon hrvatskih pisaca, Školska knjiga*, Zagreb 2000.

NOVAKOVIĆ, Darko, »Kunićevi prijevodi iz Grčke antologije«, u: *Kolo*, 1/1996, str. 60-86.

PATON, W. R., *The Greek Anthology I-V*, Loeb Classical Library, Harvard University Press, London 1969-1970.

PROSPEROV NOVAK, Slobodan, *Povijest hrvatske književnosti*, Golden marketing, Zagreb 2003.

SOLAR, Milivoj, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb 2005.

ŠKILJAN, Dubravko (ur.), *Leksikon antičkih autora, Latina&Graeca*, Matica hrvatska, Zagreb 1996.

ŠOP, Nikola, »Pohvala Dubrovniku, zavičaju mome«, prepjevi pjesama u: *Antologija svjetske lirike*, uredili: Slavko Ježić i Gustav Krklec, Kultura, Zagreb 1956.

TOSIUS, Joachimus, *De vita Raymundi Cunichii commentariolum*, In typographio Paleariniano, Romae 1795.

VRATOVIĆ, Vladimir, *Rimska književnost*, u: *Povijest svjetske književnosti*, knjiga 2, Mladost, Zagreb 1977, str. 189-312.

ZAMAROVSKÝ, Vojtěch, *Bogovi i junaci antičkih mitova*, Artresor naklada, Zagreb 2004.